

litewskiego problemu nie dostrzegły, podobnie zresztą jak i zasadnicza część magnaterii tych ziem. Oba środowiska traktowały kwestie Kozaczyzny jako drugorzędną, mało istotną dla losów spokoju na tych terenach, zwłaszcza po wydarzeniach pod Sołonicą. Było to spojrzenie krótkowzroczne, a właściwie nawet odwracanie wzroku od jak się później miało okazać jednej z ważniejszych kwestii wewnętrznych państwa polsko-litewskiego.

УДК 94 (477. 83): 796 : 061. 231 “ 18 / 19”

А.Я. Нагірняк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПОРТИВНОГО ТОВАРИСТВА “СОКІЛ” У ЛЬВОВІ (кінець XIX – початок XX ст.)

© Нагірняк А.Я., 2008

Розкрито діяльність спортивного товариства "Сокіл" у Львові, визначено цілі та завдання сокільського руху, показано роль організації у згуртуванні молоді для відстоювання власних національних інтересів.

The article reveals the activity of sports society “Sokil” in L'viv, determines aims and tasks of “Sokil” movement and illustrates the role of this organization in organizing of young people for defending their own national interests.

Незважаючи на те, що Україна на рубежі XIX – XX ст. була поділена і окупована Російською та Австро-Угорською імперіями, українці завжди намагались зберегти свій військовий дух і фізичний гарт. За влучним висловом Ю. Липи: “Від XX століття культура тіла виявилась в кількох формах організації, зближеної до загальноєвропейської “Пласт”, до загальнослов’янської “Сокіл” і своєрідної української “Січ.”

Ця традиція плекання тіла й гармонійного його розвитку має в основі потяг до фізичного ідеалу, бажання досягнути фізичну довершеність у межах своєї раси” [1, с. 274].

Питання щодо спортивного життя Львова кінця XIX–початку XX ст. потребує якнайретельнішого вивчення, не лише тому, що Львів був одним із осередків спортивно-гімнастичного руху у вищезазначений період. Історію спортивного руху потрібно вивчати й тому, що саме спортивні об’єднання були чи не єдиними осередками, через які українська молодь могла згуртуватися для відстоювання своїх власних національних інтересів. Варто зазначити, що Роман Шухевич вийшов саме з львівського спорту, де він неодноразово здобував визначні нагороди з плавання. Саме через створення таких організацій втілювалася ідея "утворення мілітарних організацій за національною ознакою" [2, с. 91–92]. Також через спортивне життя цікаво спостерігати за побутовим життям населення тогочасного Львова, адже варто згадати, що спорт як тоді, так і сьогодні є чи не однією з основних форм відпочинку городян.

---

możliwości prowadzenia jednolitej polityki wobec władz polskich. Przywódcy powstań, doskonale orientowali się, że hasła wolności, praw i przywilei, nie wielu zdołają poderwać do walki, zaś zdobyte łupy, bogactwa, mogą zbudować ich pozycję w środowisku zrewoltowanej ludności. To był przełom. Nie dostrzeganie w okresie lat 1594–1596 cezury w dziejach Kozaczyzny, powodując, brak uzasadnienia dla późniejszego gwałtownego jej rozwoju, poprzez drogę militarną, czyli najazdów na ziemie turecko-tatarskie. Tylko bowiem popularność zdobyta na turecko-tatarskich brzegach, mogła kolejnym atamanom dać taką władzę na Kozakami, by ci ponownie byli gotowi upomnieć się o swoje prawa i przywileje, odwołując się już jedynie do czasów batoriańskich, jako dawnej tradycji, M. Franz, Idea państwa kozackiego na ziemiach ukraińskich w XVI-XVII wieku... – S. 142, przyp. 113.

Історіографія з цієї проблеми є незначною, адже з відомих причин тема і джерельна база до 1991 р. були закриті та недозволені для загалу дослідників. В роки незалежності опубліковано окремі наукові розвідки вітчизняних істориків про генезу Українського Сокольництва. У цьому контексті заслуговують на увагу магістерська робота В. Леника “Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1924 р.)” [3]; посібник Б. Трофим’яка “Фізичне виховання і спортивний рух в Західній Україні” [4] та його монографія “Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга половина XIX ст. – перша половина XX ст.)” [5]; книга О. Вацеби “Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні” [6].

Суспільно-політичне життя Львова від початку XX ст. було пов’язане з такими організаціями, як “Сокіл” та “Січ”, які стали ініціаторами створення масового спортивного руху в краї [7, с. 78]. Зокрема, дуже цікава історія львівського “Сокола” як спортивної організації.

Сокольський рух як такий утворився в Чехії, одним із перших ініціаторів сокольництва був Мирослав Тирш.

Обов’язковим елементом діяльності сокольських товариств було відкриття при них бібліотек, протипожежних груп. Для “Соколів” характерна була особлива форма одностроїв, застосовувався музичний супровід, існували певні правила вітання і взаємозвертання (українською мовою – “Гаразд” побратим, посестра).

Досить швидко “Сокіл” розповсюдився і на усі інші слов’янські народи. Перше спортивне товариство “Сокіл” (Polskie Towarzystwo Gimnastyczne “Sokol”) на теренах Польщі утворилося в 1866 році. Цікаво, що польський сокольський рух зародився саме у Львові, а ініціаторами його створення були Клеменс Жукотинський та Людвік Гонтельталь [8, с. 34]. Власне, назва “Сокіл” з’являється лише в 1869 р.

У часи заснування польського “Сокола” у Львові налічувалось 125 членів, а вже у 1892 р. товариство об’єднує понад тисячу членів.

До 1884 року організація діяла лише у Львові і тільки пізніше починає розповсюджуватися на всю Галичину.

З квітня 1881 року польський “Сокіл” у Львові почав видавати свій щомісячний друкований орган “Przewodnik gimnastyczny”, першим редактором якого був П. Жулинський. До 1884 року наклад становив 650 примірників, на початку 1885 року він становив уже понад тисячу примірників, 1907 року сягнув цифри 20000 примірників [9, с. 125]. Ця статистика свідчить про те, що сокольський рух за доволі короткий час набув широкої популярності на теренах Галичини.

Одним із наслідків такого широкого зацікавлення сокольським рухом стало те, що 5–6 червня 1892 р. у Львові на честь 25-річчя польського “Сокола” відбувся перший публічний виступ польських “Соколів” під проводом Жаготи Крувчинського. Варто зауважити, що на цей виступ приїхали і представники чеського спортивного руху з Праги, який очолював доктор Шнайдер. Цей приїзд, за свідченнями тогочасної преси, справив велике враження на тогочасне суспільство. Прибулі з Праги “Соколи” були в однакових уборах, з однаковими відзнаками, розмовляли рідною мовою. Саме чехи дали духовний поштовх заснуванню українського “Сокола” [10, с. 22]. У 1894 р. відбувається і другий великий Здвиг, в якому брало участь близько 1500 осіб.

Перше українське товариство було створено за сприяння Кліма Жмури і Павла Думка в селі Купчинах на Тернопільщині [6, с. 19–20].

Що ж до Львова, то праця над створенням сокольського життя відбувалась повільно. Українське населення міста та окремі національні провідники ще не розуміли, що на першому етапі лише спортивне товариство “Сокіл” може активізувати народ до громадської роботи. Українське громадянство було позбавлене можливості знати про те, що в Німеччині існували вже від 1800 року подібні гімнастично-спортивні товариства, що привели до пробудження німецького народу, зростання його громадянської активності.

Певні зміни у Львові наступили в 90-х рр. XIX ст. 17 липня 1892 р., через місяць після виїзду чеських “Соколів” зі Львова, в залі Народного Дому у Львові відбулися збори під головуванням учителя гімнастики Онуфрія Геціва, вчителя Буцацької гімназії. Йому допомагали В. Лаврівський, І. Кулачковський і студент філософського факультету І. Яричевський. Збори відкрив В. Кулачков-

ський. Він наголосив на тому, що українська нація закута в залізні кайдани, які нелегко розірвати: "Нам треба залізної сили і тому мусимо набрати такої сили, а тоді пірвемо кайдани (...). Бракує нам товариства, що вчить розвивати силу кожного українця зокрема. Лучити українців разом, щоб була велика непереможна сила. Таке товариство маємо заснувати" [11, с. 5].

Збори, як зазначають газети, спочатку ухвалили статут, який підготував Роман Лаврівський, та затвердили назву "Сокіл" для майбутнього руханкового товариства. Серед присутніх на цих зборах переважала академічна молодь та члени ремісничого товариства "Зоря". А це може свідчити про те, що в створенні подібного товариства був зацікавлений не лише певний соціальний прошарок населення, а різноманітне українське суспільство.

Галицьке намісництво довго не затверджувало статут. Двічі влада відхиляла його, хоч це був, власне, переклад чеського статуту. І тільки після прийняття рішення про поширення цього статуту на Буковину було офіційно затверджено Статут спортивного товариств "Сокіл". Статут затвердило Міністерство внутрішніх справ у Відні 26 липня 1893 р. (ухвала № 18026) і Галицьке намісництво 3 серпня 1893 р. (ухвала № 62583). У часи Польської держави зміни до Статуту були внесені у 1926 і 1929 роках.

Статут "Сокола" визначав відзнаки організації. "Соколи" мали власний прапор (лев на синьому полі), гімн ("Соколи, соколи, ставайте в ряди"), гасла-кличі ("Всі вперед – всі враз, "В здоровому тілі – здорова душа", "Де сила – там воля"), сокольське вітання – "Гаразд".

11 лютого 1894 р. в залі "Руської Бесіди" по вул. Вірменській, 2 відбулися Перші загальні збори українського товариства "Сокіл". Саме з цього часу починається історія організованого українського сокільського руху на західноукраїнських землях. Від 1897 р. львівський "Сокіл" одержує призначену Сеймом грошову допомогу, яка була приблизно в десять разів меншою від субсидій польських "Соколів" [12, с. 19].

У тогочасній пресі подавалося багато відомостей про перші збори щойно заснованої організації. Так, відзначалося, що під час виборів першого голови товариства Євген Барвінський запропонував кандидатуру професора Володимира Шухевича, той, однак, своєю чергою, відмовився на користь Василя Нагірного – директора спілки "Народна торгівля". Усіма поточними справами товариства відав В. Лаврівський. В. Нагірний ще у 1886 році закликав українців утворити пожежні товариства, в яких бачив реальну можливість об'єднати українців-галичини організаційно, структурно.

Цікаві дані приводить у своїй праці Боберський, професор Першої академічної гімназії Львова, якого можна вважати одним із ініціаторів створення "Сокола" у Львові. Зокрема, він зазначає, що розгорілася дискусія щодо назви. Тодішня радикальна молодь виступила проти назви "Січ", яку запропонував Кулачковський, і відстоювала назву "Сокіл". Варто зауважити, що пізніше до цієї проблеми керівництво "Сокола" поверталось знов, і після I Українського просвітньо-економічного конгресу дозволено створювати сокільські товариства з назвою "Січ" під егідою "Сокола-Батька".

З 1909 р. львівський "Сокіл" став центром сокільського руху краю під назвою "Сокіл-Батько". Його рішення та постанови стають обов'язковими для виконання усіма сокільськими та січовими філіями. Вони повинні були звітувати перед "Соколом-Батьком", виконувати одержані доручення та інструкції. Зв'язковою ланкою між "Соколом-Батьком" і периферійними осередками стають обласні та окружні старшини [13, с. 70].

Загалом же членами "Сокола" у різні часи були видатні особистості, такі як Богдан Лепкий, Іван Крип'якевич, Сень Горук, Денис Січинський, Олександр Колесса, Антін Горбачовський, Євген Труш. І це лише найвідоміші імена.

Розвиток цього руху в своїй історії налічує майже піввіковий відрізок часу: від офіційного створення першого товариства "Сокіл" у Львові 1894 року до цілковитого припинення діяльності сокільських товариств у 1939 році.

Історію львівського сокільництва можна умовно поділити на два періоди: 1894–1914 рр., тобто до початку Першої світової війни, і відповідно – 1920–1939 рр., тобто до входження Львова до складу Радянського Союзу.

Найвищим органом "Сокола" були загальні збори членів. Збори скликалися один раз на рік і обирали старшину у складі голови, двох заступників і дев'яти членів. Участь у товаристві вимагала певних членських внесків. Кожний член товариства, який заплатив місячну плату, мав право тричі на тиждень відвідувати гімнастичні зали. Майно товариства складалось з пожертвувань, допомоги від різних організацій та установ, а також із прибутків від культурних заходів та спортивних змагань.

Уся робота в товаристві проводилась у комісіях з трьох–семи осіб. Протягом багатьох років назви комісій змінювалися. Так, наприклад, у перший рік існування діяльність "Сокола" проводилась у таких комісіях: "забавова" (проведення вечірок, вечорів, різних імпрез), "гімнастичної термінології" (для створення і впровадження спеціальних термінів), "одягова" (для створення підручників і статутів для сільських та міських гімнастично-пожежних товариств), а також комісія, яка винаймала домівку для товариства.

Перші засідання Старшини товариства відбувалися або в приміщеннях товариства "Зоря", або в кімнатах "Народної торгівлі". Однак уже VI засідання Старшини відбулося 15 березня 1894 р. у власному приміщенні у будинку по вул. Підвальной, 7. Через декілька днів відбулась і урочиста посвята кімнати.

З початком 1901 р. відбулися нові вибори керівництва. Загальні збори обрали керівником "Сокола" Альфреда Будзиновського, а його заступником – Івана Боберського.

Однією із перших ініціатив А. Будзиновського стає активне впровадження вправ, пов'язаних з протипожежним навчанням, і створення пожежно-руханкових філій. Першу пожежну філію "Сокола" було утворено на Скнилові. Щоб підготувати пожежних інструкторів, було організовано пожежні курси. Також під час свого перебування при керівництві "Сокола" Будзиновський видає підручник "Туристка" і готує до друку посібник "Пожарник". Варто зазначити, що останній був єдиним підручником українською мовою такого характеру і, за твердження Оксани Вацеби, він був перекладений польською мовою і з нього навчалися у польськомовних закладах [5, с. 50–51].

З 1 жовтня 1901 р. за ініціативою і під керівництвом Івана Боберського починається навчання для членів учительського гуртка. Першими учителями були Степан Гайдучок, Петро і Тарас Франки, Євген Любич. Так, Петро Франко викладав фізкультуру у львівських школах, брав активну участь в українському пластовому житті. Ще один син Франка – Тарас, після Першої світової війни вчителював в Академічній гімназії у Львові.

З метою залучення до занять спортом усього населення у 1902 р. був створений "жіночий руханковий відділ".

У 1903 році при товаристві організується музична секція, яка згодом переростає у вищий навчальний заклад. Це був перший заклад такого рівня, який ґрунтувався на вивченні музичних мистецтв, а один із його засновників – Ярослав Вінцьковський – написав гімн для "Сокола".

Однак головним завданням товариства було виховання своїх членів в душі спортивного та духовного розвитку. Члени товариства займалися такими видами спорту: велосипедний, веслування, фехтування, лижний спорт (лещетарство), ковзанярський та санний спорт, хокей (гаківка), баскетбол (кошиківка), бокс (стусан), туризм (мандрівництво). З 1912 р. було введено стрільбу. Одночасно товариство охоплювало увесь національно-культурницький спектр і влаштовувало аматорські театральні вистави, прогулянки, танці та співи й інші культурні заходи.

Дуже швидко "Соколи" стають не лише організаціями фізичного виховання і пожежництва. У Львові створюється сокільський театр, що відіграв велику роль у культурно-просвітницькій роботі.

На початку ХХ ст. український "Сокіл" став потужною організацією. Свідченням цього є сокільські здвиги (зльоти) в Стрию у 1909 р., в Тернополі – у 1910 р., у Станіславові – 1911 р., здвиг в 1911 р. у Львові, цього ж року – в Бережанах, в 1912 – у Калуші, Жовкві, Підгайцях, Роздолі, Снятині. Окружний здвиг у Львові 1913 р. у тому ж таки році відбувся в Рава-Руській, Олеську та Білім Камені.

Ці здвиги мали значення не тільки для розвитку фізкультури і спорту, але й для національної консолідації та піднесення рівня національної свідомості.

У 2-му Крайовому Шевченківському здвигу у Львові в червні 1914 р. взяло участь близько 12 тис. осіб, серед яких були і члени "Січі" та "Пласту".

Слід зазначити, що велике значення для поширення сокільських ідей серед населення Східної Галичини, мав поділ регіону на 13 січово-сокільських областей "Сокола-Батька" та 54 округи [14. ф. 362, оп. 1, спр. 201. арк. 2–4].

Одним з позитивних факторів, який сприяв розвитку зовнішніх стосунків "Сокола", було проведення щорічних Всесокільських Здвигів у Празі, які збирали соколів – представників усіх слов'янських народів. Це дійство відбувалось переважно в липні.

Велику роботу щодо організації здвигів провів голова товариства І. Боберський. Саме за його керівництва сокільський рух стає особливо активним. І. Боберський в сокільські ряди вступив у жовтні 1901 році, до цього часу він вже був знаним вчителем, знавцем фізичного виховання. Вихований у Західній Європі, І. Боберський намагався прищепити свій досвід на український ґрунт. Завдяки його постійній праці фізичне виховання піднеслося на високий рівень. Він вишколив в сокільському учительському гуртку перших вчителів гімнастики, написав підручники на різні теми фізичного виховання, видав описи вправ для сокільських виступів. Його гасло про здорове тіло і здоровий національний дух стає кредом для численних представників української молоді. Головою товариства І. Боберський був обраний у 1908 році і очолював його до 1920 року. За час його головування "Сокіл" став найбільшою та найчисельнішою українською гімнастично-спортивною організацією. У лютому 1913 р. нараховувалось 880 філій організації, а в червні – 887, разом з централею у Львові [с. 15. ф. 410, оп. 1, спр. 111. арк. 68].

Товариство "Сокіл" здійснювало велику видавничу діяльність. До середини 30-х рр. ХХ ст. було видано 130 назв літературних видань. Видавались підручники, посібники, правила змагань, описи вправ, календарі тощо. Видавничу справу товариства розпочав В. Лаврівський, який у 1895 р. опублікував календар для "Соколів" та правила гри у футбол. Згодом І. Боберський видав "Рухові ігри і забави", 18 м'ячевих ігор, І.І. Мриця – "Наука їзди на лещатах", Д. Навроцька – "Вправи вільноруч для жінок", Т. Франко – "Підручник шведської руханки", Є. Жарський – "Самооборона" та ін.

Великою популярністю користувалися періодичні видання товариства: "Сокільські вісті" (1908–1909), "Вісти з Запорожа" (1910–1914), які редагував І. Боберський. Виходив також додаток до газети "Пластовий табір".

Загалом можна сказати, що "Сокіл" розвивався доволі органічно протягом усього часу існування. Українське Сокільство до Першої світової війни проходило процес становлення і розвитку в контексті всеслов'янського руху з чітко окресленими зовнішніми і внутрішніми чинниками. Національно-визвольні, культурно-просвітницькі ідеї сокільства благодатно сприймалися на західноукраїнських землях польською і українською спільнотами, які напередодні Першої світової війни виконували різні політичні завдання.

Товариство "Сокіл" відіграло значущу роль в українському спорті як організація, яка одна з перших звернула увагу на спорт як невід'ємну частину людського життя, і об'єднала в собі людей, що в майбутньому стали підготованими бійцями Української армії.

1. *Енциклопедія Українознавства. – Т.І. – Львів, 1993.* 2. *Кондратюк К.К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття. – Тернопіль, 1993.* 3. *Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 року). – Мюнхен – Львів, 1994.* 4. *Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух в Західній Україні. – К., 1997.* 5. *Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. – перша пол. ХХ ст.). – Тернопіль: Економічна думка, 2001* 6. *Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. – І.-Франківськ: Лілея, 1997.* 7. *Мельник М.Г. Розвиток українського футболу на Коломийщині (Прикарпаття) в 20 – 30-х роках ХХ століття // Молода спортивна наука України: Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. – Вип. 6: У 2-х т. – Львів: Видавничий дім "Панорама", 2002.* 8. *Андрусів І. Західноукраїнські молодіжні товариства "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луз". – Львів, 2003.* 9. *Животок А. Історія української преси: Навч. посібник для студентів факультетів журналістики вищих закладів освіти. – К., 1999.*

10. Петрова В. Організація і діяльність українського товариства “Сокіл-Батько” (1894–1914 рр.) // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Вип. VI. – Ч. 2. – Львів, 1997. 11. Боберський І. Українське сокільництво (1894–1939). – Львів, 1939. 12. Вацеба О. Сокільський рух в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. // “Сокіл-Батько”. Спортивно-руханкове товариство у Львові: Альманах 1984–1994. – Львів, 1996. 13. Дем’янюк О. Український молодіжний рух Західної України: від зародження до боротьби за Українську державність: Монографія. – Луцьк: ПВД “Твердиня,” 2007. – 180 с. 14. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 201, арк. 2–4. 15. ЦДАУ м. Львів, ф.410, оп. 1, спр. 111, арк.68.

УДК 94:329.17](477.83/86)

В.С. Виздрик

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних та соціальних наук.

РОЛЬ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

© Виздрик В.С., 2008

Розглянуто вплив Миколи Міхновського на формування української націоналістичної ідеології, в основу якої було покладено ідею національного визволення та побудову самостійної України.

It was considered the influence of Mykola Mikhnovskiy on the forming of Ukrainian nationalistic ideology. The basis of this ideology was the idea of national revival and the building of independent Ukraine.

Однією із найколеритніших та суперечливих історичних постатей українського політичного руху був Микола Міхновський. Непересічна постать М. Міхновського (1873–1924), одного з провідних громадсько-політичних діячів на зламі XIX–XX ст. та доби визвольних змагань 1917–1921рр., ідеолога державної самостійності України, викликала, різні, прямо протилежні думки як сучасників, так і тих українських істориків, які писали про нього пізніше. Не вдаючись до детального опису цих наукових розвідок, зауважимо, що автори часто ставляться до постаті М. Міхновського як до радикал-революціонера та політичного нонконформіста. Сучасники оцінювали його як людину «зі здібностями і ... амбіціями, із нахилом до авантюризму, інтриги і демагогії» (М. Грушевський), – до визнання М. Міхновського особистістю «серед українського громадянства» (О. Лотоцький) [1]. Після смерті М. Міхновського його почали називати «батьком українського націоналізму», при цьому різні автори вкладали в ці слова «всю гаму почуттів – від презирства до обожнювання» [2]. Так у праці С. Лінецького розглядаються погляди М. Міхновського, як складний, цікавий феномен громадсько-політичного життя України модерної доби, в якому переплелися особиста життєва драма, непересічний талант його як політика, а також роль, яку він відіграв в українському політикумі. Оскільки ми не можемо претендувати на широкий науковий історіософський аналіз політичних та державотворчих ідей М. Міхновського, зупинимось на поглядах, які утверджували основи становлення українського організованого націоналізму через формування ідеології в молодіжному середовищі українців. До вивчення цієї проблематики долучилися вітчизняні історики, серед яких найвагомішими є праці Г. Касьянова, Я. Дашкевича, І. Лисяка-Рудницького, Т. Гунчака, О. Семківа, О. Зайцева, С. Вовканича, І. Дорота, С. Лінецького; мемуари та спогади учасників цих подій: Ю. Колларда, К. Трильовського, Ю. Артюшенка, М. Єремєєва, В. Дорошенка, П. Полтави.